

Pekka German
Kirsi Murto

Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto
Sosionomi (AMK), diakoniatyö
Opinnäytetyö, 2023

PIENI PYHIINVAELLUS

**Pyhiinvaellus toiminnallisena menetelmänä kehitysvammais-
työssä**

TIIVISTELMÄ

Pekka German

Kirsi Murto

Pieni pyhiinvaellus, pyhiinvaellus toiminnallisena menetelmänä kehitysvammaistyössä

Sivut 23, liitteet 4.

Syksy 2023

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto

Sosionomi (AMK) -diakoni

Tämän kehittämispainotteisen opinnäytetyön tarkoitus oli kehittää pyhiinvaelluksesta toiminnallinen menetelmä kehitysvammaisten asiakkaiden kanssa käytettäväksi. Tavoitteena oli, että pienen pyhiinvaelluksen avulla kehitysvammaisten asiakkaiden hyvinvointi ja yhdenvertaisuus sekä osallisuus hengelliseen toimintaan paranisi. Teoreettisessa viitekehityksessä kuvataan saavutettavuutta, pyhiinvaellusta, kehitysvammaisuutta sekä vammaisuuden teologiaa ja vammaisten spiritualiteettia. Kehityksen tueksi tutustuttiin myös Turun tuomiokirkossa sijaitsevaan Pyhiinvaelluskeskukseen.

Pieni pyhiinvaellus järjestettiin toiminnallisena rastipolkuna Satakunnan hyvinvointialueen vammaispalveluiden toimintakeskus Motarin pihalla ja lähiympäristössä. Pyhiinvaellukselle osallistui Motarin asiakkaita ja työntekijöitä. He kulkivat jalan tai pyörätuolilla viiden rastin kautta. Jokaisella rastilla oli oma tema, joka mukaili pyhiinvaelluksen avainsanoja. Palaute kerättiin heti pyhiinvaelluksen jälkeen palautelomakkeella pyhiinvaellukselle osallistuneilta asiakkailta ja työntekijöiltä.

Työntekijöiltä saadun palautteen perusteella pieni pyhiinvaellus on menetelmänä käyttökelpoinen ja hyödyllinen. Asiakkailta saadun palautteen perusteella elämys oli merkityksellinen ja osallistuminen oli mieluisaa. Palautteen avulla kehitettiin pyhiinvaellusta toiminnallisena menetelmänä. Muidenkin erityisryhmien kanssa työskentelevät voivat soveltaa pientä pyhiinvaellusta omassa toimintaympäristössään.

Asiasanat: Pyhiinvaellus, kehitysvammaisuus, elämys

ABSTRACT

Pekka German

Kirsi Murto

Small pilgrimage, pilgrimage as a functional method of work with persons with intellectual disabilities

23 pages, 4 appendices.

Autumn 2023

Diaconia University of Applied Sciences

Bachelor's Degree in Social Services, Diaconal Work

Bachelor of Social Services

The purpose of this development-oriented thesis was to develop pilgrimage as a functional method of work for professionals who help persons with intellectual disabilities. The objective was to improve the equality and wellbeing of persons with intellectual disabilities and to help them to participate in spiritual activities. Information about accessibility, intellectual disability, pilgrimage, and disability theology was gathered for the study.

The pilgrimage was carried out as a checkpoint task course in proximity with Motari Activity Centre of the wellbeing services county of Satakunta. Customers and workers of Motari participated in the pilgrimage. They moved on foot, or using wheelchairs, through five checkpoints. At every checkpoint, there was a theme that was inspired by one of the key words of a pilgrim. The feedback was collected straight after the pilgrimage from both the customers and the workers of Motari Activity Centre who participated on the pilgrimage. They filled in a feedback form.

According to the feedback from the workers, this method is applicable and useful. According to the feedback from the clients, the pilgrimage was a meaningful experience, and it was a joy to participate. The feedback was used to develop pilgrimage as a functional method. Small pilgrimage can also be applied and implemented by professionals working with other special needs groups.

Keywords: Pilgrimage, intellectual disabilities, experience

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 PYHIINVAELLUS ENNEN JA NYT	5
3 KEHITYSVAMMAISTEN SPIRITUALITEETTI	8
4 SAAVUTETTAVUUS.....	10
5 OPINNÄYTETYÖN TAUSTA, TARKOITUS JA TAVOITE	11
6 KEHITTÄMISTYÖN PROSESSI JA MENETELMÄT	13
6.1 Suunnittelu	13
6.2 Toteutus	15
6.3 Arviointi	16
7 EETTISET NÄKÖKOHDAT JA OPINNÄYTETYÖN LUOTETTAVUUS.....	19
8 POHDINTA	21
LÄHTEET.....	24
LIITE 1. Tiedote pyhiinvaelluksesta ja palautekyselystä osallistujille	27
LIITE 2. Pyhiinvaellusrastit.....	28
LIITE 3. Palautelomake pyhiinvaellukselle osallistuneelle asiakkaalle	33
LIITE 4. Palautelomake pyhiinvaellukselle osallistuneelle työntekijälle	34

1 JOHDANTO

Pyhiinvaellusta ilmiönä voi tulkita ja määritellä eri tavoin. Mikä on kenellekin pyhä? Minkä pituinen matka lasketaan vaellukseksi? Kuka voi osallistua pyhiinvaellukselle? Mikä on matkan tavoite? Tämän opinnäytetyön kontekstissa pyhiinvaellus on monipuolinen ja ajassa elävä ilmiö, jonka taustalla kuitenkin on kristillinen ihmiskäsitys ja maailmankuva. Pyhiinvaelluksen juuret ovat historian hämärissä, mutta se elää ja kehittyy ilmiönä myös tänä päivänä. Pyhiinvaellus voi olla kulkijan näköinen matka. Pyhä voi olla lähellä arkea ja kietoutua tavallisiin hetkiin ja konkreettisiin asioihin, kuten pyhiinvaelluskin. Vaeltajan ei tarvitse lähteä kauas, eikä pitkäksi aikaa. (Aalto, ym. 2022, s. 14–15.)

Kirkon vammaistyön yhtenä haasteena ja tarkoituksena on mahdollistaa vammaisten osallisuus myös kirkon toiminnassa ja hengellisessä elämässä. (Suomen evankelisluterilainen kirkko, i.a., s. 7). Toisaalta kehitysvammaiset ihmiset voivat kohdata monia haasteita yrittäessään järjestää omaa elämäänsä haluamansa kaltaiseksi (Nyman, 2022, s. 231). Pyrimme kehittämään toiminnallista ja hengellistä menetelmää, jonka avulla kehitysvammaisten parissa työskentelevät ammattilaiset voivat osallistaa asiakkaitaan hengelliseen toimintaan. Menetelmän nimeksi tuli pieni pyhiinvaellus. Tässä kehittämispainotteisessa opinnäytetyössä kuvaamme menetelmän kehittämisen prosessia.

Työn tilaajana ja työelämäyhteistyökumppanina oli Ulvilan seurakunta, joka kuuluu Turun arkkihiippakuntaan sekä Porin rovastikuntaan. Toinen yhteistyötaho ja pienen pyhiinvaelluksen toteutuspaikka oli Satakunnan hyvinvointialueen vammaispalveluiden päiväaikaisen toiminnan palveluihin kuuluva toimintakeskus Motari. Suunnittelimme pyhiinvaelluksen yhdessä vammaispalvelujen työntekijöiden kanssa, ja toteutimme sen toiminnallisena rastipolkuna, jolle osallistui vammaispalvelujen työntekijöitä ja asiakkaita. Teimme havaintoja ja keräsimme palautetta osallistujilta. Saadun tiedon avulla kehitimme pientä pyhiinvaellusta kehitysvammaistyön menetelmänä. Pohdimme parannettavia asioita ja esitimme toimintaehdotuksia aiheen parissa jatkossa työskenteleville.

2 PYHIINVAELLUS ENNEN JA NYT

Suomessa on jo kivikaudella maalattu punaisella värillä pyhiä kuvia kallioiden seinämiin. Monille kallioille on palattu maalaamaan kymmenien sukupolvien ajan. Vaikka emme tiedä kivikaudella eläneen ihmisen maailmankuvaa tai sitä, mitä nämä kuvat ovat hänelle edustaneet, niin voimme kuitenkin tehdä pyhiinvaelluksen menneeseen. Kun olemme kosketusetäisyydellä tuhansia vuosia sitten jätetystä verenpunaisesta kämmenenjäljestä, olemme samalla kosketusetäisyydellä kauan sitten eläneestä ihmisestä. Vuosisatojen aikana ihmiset ovat kulkeneet kunnioittamaan pyhiä paikkoja. Kristinuskon myötä järjestäytynyt uskonto levisi Suomeen joskus rautakauden ja keskiajan taitteessa noin tuhat vuotta sitten. Pyhiinvaellusperinne kukoisti keskiajalla. Pyhiinvaellus sai uusia muotoja idän ja lännen kirkkojen pyhimyskulttien kautta. 1200-luvulta peräisin olevassa Pyhän Henrikin legendassa kerrotaan useista suomalaisista talonpojista, jotka sairaudesta tai onnettomuudesta pelastuakseen lupasivat tehdä pyhiinvaelluksen jonkun pyhimyksen haudalle. Jo keskiajalla pyhiinvaellukselle lähtöön oli monia syitä. Jotkut lähtivät pyhiinvaellukselle kiitoksena sairauden paranemisesta tai koetusta ihmeestä. Toisille syynä oli henkisen parannuksen tekeminen tai rikoksen sovitus. (Aalto, ym. 2022, s. 27.)

Pyhiinvaelluksessa yhdistyy monta teemaa, kuten liikkuminen, luontokohteet, kulttuurihistoria, hengellisyys ja henkisyys, historialliset tiet, kirkot ja muut pyhät paikat. Pyhiinvaellus on kulttuurimatkailua ja samalla matka omaan itseen. Matkan ensimmäinen askel on pyhiinvaelluksen kaipuu. Nykyaikana pyhiinvaellus kiinnostaa, sillä ihmiset haluavat etsiä aitoja kokemuksia ja elämyksiä sekä merkityksellisyyttä ja hiljaisuutta elämäänsä arjen keskelle. Vuosittain miljoonat ihmiset tekevät pyhiinvaelluksen erilaisille pyhiinvaelluskohteille. Voidaankin puhua pyhiinvaelluksen uudesta tulemisesta. (PyhiinvaellusSuomi, i.a.-b.) Sitä, minkälaiseksi vaeltajan oma pyhiinvaelluskokemus muodostuu, ei voi etukäteen tietää. Olo voi olla ihan tavallinen, ilman suuria tuntemuksia. Vaeltajan onkin hyvä kysyä itseltään, minkälaisia elämyksiä hän oikeastaan kaipaa. (Aalto, ym. 2022, s. 154.)

Keskeisiä pyhiinvaelluskohteita on eri uskonnoissa ja kulttuureissa useita, ja ne ovat perinteisesti pyhiä kaupunkeja, kirkkoja tai muita pyhiä paikkoja. Kristinuskossa näitä tärkeitä pyhiinvaelluskohteita ovat esimerkiksi Rooma, Jerusalem ja Santiago de Compostela. Pelkästään Santiago de Compostelaan vaeltaa vuosittain 350000 pyhiinvaeltajaa. Pohjoismaissa tärkeitä kohteita ovat Trondheimin katedraali, Pyhän Olavin hautapaikka sekä Vadstenan kaupunki ja luostarikirkko. (Pyhiinvaellussuomi, i.a.-b.) Pyhän löytämiseen vaeltaen ei tarvita tiettyä paikkaa. Pyhä ei ole paikka, vaan tila, jossa tapahtuu. Pyhä on vieraan kunnioittamista ja suurin vieras ja samalla suurin arvoitus on Jumala. Jumalan pyhä suuruus houkuttaa meitä luokseen. (Jansa 2011, s. 14–15.)

Turun tuomiokirkon yhteydessä toimii valtakunnallinen Pyhiinvaelluskeskus. Se perustettiin yhteen kirkon sivukappeleista vuonna 2021. Pyhiinvaelluskeskus on Turun kaupungin ja Suomen evankelisluterilaisen kirkon yhteinen hanke. Pyhiinvaelluskeskus viestii ja tiedottaa pyhiinvaelluksesta ja koordinoi ja tukee suomalaisia pyhiinvaelluksia ja pyhiinvaellustoimijoita. Suomessa on jo erilaisia uusia ja historiallisia pyhiinvaellusreittejä. Niitä ylläpitävät pyhiinvaellusyhdistykset ja verkostot. (Pyhiinvaellussuomi, i.a.-d.) Pyhiinvaelluskeskus järjestää Rauhan ja hyvän kävelyitä joka toinen viikko. Nämä tunnin mittaiset kävelyt ovat kaikille avoimia ja niitä tehdään Turun tuomiokirkon läheisyydessä.

Pientä pyhiinvaellusta varten kehitimme erilaisia hengellisyyden ja toiminnallisuuden yhdistäviä rasteja. Kehittämisen inspiraationa ja toimintarastien teemana oli pyhiinvaeltajan seitsemän avainsanaa, jotka ikään kuin viitoittivat tietä pyhiinvaeltajan mielenmaisemaan. Nämä avainsanat kiireettömyys, vapaus, huolettomuus, hengellisyys, jakaminen, yksinkertaisuus ja hiljaisuus kertovat, että kokemus pyhästä ei ole kahlittuna tiettyyn aikaan tai paikkaan, vaan se voi kietoutua ihan tavallisiinkin hetkiin. (Pyhiinvaellussuomi, i.a.-b.)

Pyhiinvaeltajan avainsanat kuvaavat pyhiinvaelluksen kokemuksellista ulottuvuutta. Nämä seitsemän avainsanaa on alun perin muotoillut ruotsalainen pappi ja kirjailija Hans-Erik Lindström. Pyhiinvaeltajan avainsanoja jokainen vaeltaja voi tulkita yhä uudelleen ja uudelleen. (Lindström, 2020, s. 10.) Avainsanat kestävät

toistoa, eikä niiden merkityksellisyys katoa, vaan ne viitoittavat tietä pyhiinvaeltajan mielenmaisemaan (Aalto, ym., 2022, s. 14–15).

KUVA 1. Pyhiinvaeltajan seitsemän avainsanaa (Jansa, 2011, s. 22–27).

KIIREET-TÖMYYS	Kiire jää taakse. Pyhän äärelle kuljetaan hitaasti oman sydämen lyöntien tahdissa. Pyhiinvaelluksella annetaan tilaa pohdiske- lulle, rukoukselle ja hiljaisuudelle.
VAPAUS	On vapauttavaa kulkea luonnossa ilman kalenteria ja kiirettä. Kun etsii Pyhyyttä, etsii samalla vapautta. Vaelluksen vapau- dessa saa kokea niin ilon kuin surun kasvamisen yhdessä Ju- malan kanssa.
HILJAI- SUUS	Pyhiinvaelluksella voi kulkea hiljaa puhumatta, vaikka olisi osana ryhmää. Hiljaisuus muodostuu tuulen huminasta ja liik- keen rytmistä. Hiljaisuus on mielen hiljaisuutta. On siunattua saada vaeltaa ilman vaatimuksia.
YKSIN- KERTAI- SUUS	Joskus vähemmän voikin olla enemmän. Matkatavaroita paka- tessa tämä korostuu. Ei kannata kantaa ylimääräistä taakkaa mukanaan. Hyvään elämään ei tarvita paljoa. Matkalle voi ottaa mukaan rukouksen ja hiljaisuuden.
JAKAMI- NEN	Pyhiinvaelluksella matkaa tehdään omien henkisten ja fyysisten ominaisuuksien ja tarpeiden kanssa. Jaetaan toisten kanssa omia kipuja, huolia ja murheita, sekä iloja ja unelmia. Näin omat sisäiset rajoitteet voivat rakoilla ja murtua.
HENGEL- LISYYS	Pyhiinvaelluksen aikana raja maallisen ja taivaallisen välillä hiljal- leen katoaa. Minne tahansa vaeltaja kulkeekin, Jumala on siellä. Vaelluksen aikana pyhiinvaeltaja pohtii omaa elämäänsä, mistä on tulossa ja minne on menossa. Oma olemassaolo, elämä ja kuolema saavat merkityksiä.
HUOLET- TOMUUS	Arkipäiväiset huolet saavat jäädä taakse pyhiinvaelluksen aikana. Huolettomuus ei kuitenkaan poista niitä, vaan se antaa uuden nä- kökulman tehtäville, taakoille, suruille ja kivuille Pyhiinvaelluksen avulla näistä tulee ehkä hieman helpompia kantaa.

Se, mistä pyhiinvaelluksessa on kysymys, on Lindströmin mukaan tiivistettynä näihin seitsemään avainsanaan. Nämä sanat ovat houkuttelevia ja samalla ne ovat kaipuun sanoja. Lindströmin mukaan pyhiinvaellus voisi olla elämänasenne, jossa luovutaan kulisseista ja miellyttämisestä ja ollaan oma todellinen itsensä. (Lindström, 2020, s. 10.)

3 KEHITYSVAMMAISTEN SPIRITUALITEETTI

Suomessa käytetty Maailman terveysjärjestö WHO:n kansainvälinen ICD-10-tautiluokitus määrittelee kehitysvammaiseksi henkilön, jonka kehitys tai henkinen toiminta on häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysvaiheessa saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi. ICD-10 (F70-79) sisältää kolme kriteeriä, joiden perusteella henkilölle voidaan asettaa kehitysvammadiagnoosi. Kriteerit täyttyvät, kun henkilön älykkyydosamäärä jää alle 70:n psykologin tutkimuksessa, henkilön adaptiiviset taidot eivät vastaa ikäodotuksia ja vamma on ilmennyt kehitysiässä. Adaptiivisia taitoja ovat käsitteelliset, sosiaaliset ja käytännölliset taidot. Kehitysvamma ilmenee usein monimuotoisesti ja laaja-alaisesti. Kehitysvammaisella henkilöllä voi olla vaikeutta ymmärtämisessä, oppimisessa ja opitun soveltamisessa sekä haasteita kielellisissä, motorisissa ja sosiaalisissa taidoissa. Hänen voi olla vaikea hallita elämäänsä itsenäisesti. Hänen hahmotuskykynsä ja tarkkaavaisuutensa sekä omatoimisuutensa voivat olla heikommalla vammattomalla valtaväestöllä keskimäärin. Kehitysvammaisuuteen liittyy usein myös muita sairauksia, vammoja ja psykiatrisia häiriöitä. (Arvio, 2022, s. 13.)

Kirkon vammaistyön pohjana on kristillinen ihmiskäsitys ja ymmärrys siitä, että ihmisessä on Jumalan kuva, jota ei mitkään olosuhteet tai vaikeudet voi poistaa. Ihminen on enemmän kuin biologinen olento. Ihmisyyteen kuuluu fyysisen kehon lisäksi henki ja sielu. Nämä eivät ole toistensa vastakohtia, vaan ihmisen kokonaisuus koostuu näistä. Vammaisuuden teologia nähdään nykyään yhtenä vapautuksen teologiasta kummunneena suuntauksena. Vapautuksen teologian suuntaukset ovat syntyneet yhteiskunnasta syrjäytymisen kokemusten kautta. Vammaisuuden teologialla tarkoitetaan sellaisia teologisia lähestymistapoja, jotka käsittelevät vammaisuuteen, ihmiskäsitykseen, osallisuuteen ja kirkkoon liittyviä kysymyksiä. Se on suhteellisen uusi suuntaus, eikä sitä vielä kovin hyvin tunneta Suomessa. (Kuusi, 2016, s. 59–60, 125.)

Raamatun välittämä Jeesuksen esimerkki ohjaa myös kirkon vammaistyötä. Jeesus korosti syrjäytettyjen osallisuutta ja osoitti sanoin ja teoin kunnioitusta ihmisen itsemääräämisoikeutta kohtaan. Kristus yhdistää ihmisiä, ei erottele heitä

näiden ulkoisiin ominaisuuksiin tai sosiaaliseen asemaan perustuen. Vammaisuus tai ymmärryksen ja kielen haasteet eivät saa olla osallisuuden este kirkossa. Vammaisuus on yksi ihmiselämän monista puolista. (Kirkkohallitus, 2019.) Esimerkiksi Raamatun Markuksen evankeliumi kertoo sokeasta henkilöstä, jonka Jeesus paransi. Jeesus kysyi sokealta, mitä tämä itse halusi Jeesuksen tekevän. (Raamattu, 1992, Markuksen evankeliumi 10: 46–52.) Jeesus vertasi Jumalan valtakuntaa suuriin pitoihin, joihin kutsutaan köyhät ja raajarikot, sokeat ja rammaat (Raamattu, 1992, Luukkaan evankeliumi 14: 15–24). Luterilaisuudessa korostuu osallisuus sanaan ja sakramentteihin sekä seurakunnan muuhun elämään. Jokaisella on oikeus vastaanottaa evankeliumi omalla kielellään. (Kirkkohallitus, 2019.) Vammaisen henkilön kohdalla tämä voi koskea erilaisia kommunikaatiotapoja. Jeesuksen ohje, joka tunnetaan kultaisena sääntönä, ohjaa ihmisiä toimimaan tasavertaisesti ja asettumaan toisen asemaan: ”Kaikki, minkä tahdotte ihmisten tekevän teille, tehkää te heille.” (Raamattu, 1992, Matteuksen evankeliumi 7: 12.)

Kuntoutus on suunnitelmallinen prosessi, jonka tavoitteena on kuntoutujan toimintakyvyn ja elämänlaadun ylläpito ja parantaminen. Siihen voi kuulua ammatillista, koulutuksellista, lääkinnällistä ja sosiaalista kuntoutusta. Kehitysvammaisella koko elämää taustoittaa usein laaja-alainen vamma, jonka kanssa on eletävä. Kuntoutuksella ei voida poistaa vammaa. Kuntoutuksessa oleva henkilö voi kuitenkin edistää omaa toimintakykyään ammattilaisten tuella. Ammatillaisen toiminnassa on tärkeää kuntoutujan oman aktiivisuuden ja osallisuuden tukeminen, sekä kuntoutujan toimintaympäristön muokkaaminen kuntoutumista tukevaksi. Nykyään kuntoutuksessa toteutetaan valtaistavaa eli ekologista toimintamallia. Siinä tarkastellaan kuntoutujan selviytymistä haittaavia ja tukevia asioita, ja painotetaan kuntoutujan aktiivista roolia. Kehitysvammaisten kuntoutuksen yleisenä tavoitteena tulisi olla jokaisen kehitysvammaisen mahdollisuus elää mahdollisimman omannäköistä ja yhdenvertaista elämää osana yhteiskuntaa. (Nyman, 2022, s. 217, 231.) Pyhiinvaelluksen mahdollisuuksia kuntoutuksen osana pitäisi mielestämme selvittää enemmän. Pyhiinvaelluksen suoranaisia myönteisiä vaikutuksia terveyteen, toimintakykyyn ja hyvinvointiin voi olla haastavaa todentaa tai mitata. Vaikutusten olemassaolo on kuitenkin perusteltavissa nykytiedon valossa.

Maailman terveysjärjestö WHO:n mukaan terveys on täydellisen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tila (WHO, 2020, s. 1). Hengellinen hyvinvointi voidaan perustellusti nähdä psyykkisen hyvinvoinnin osana. Hengellisten tarpeiden tukahduttaminen voi johtaa elämänlaadun heikentymiseen, henkiseen köyhtymiseen ja jopa sairastumiseen. (Mikaelsson, 2010, s. 268.) Pyhiinvaelluksen terapeuttiset vaikutukset liittyvät osittain luonnon ja liikkumisen yleiseen virkistävään vaikutukseen. Pyhiinvaellus on kuitenkin enemmän. Se tuo lohtua sielulle. Siihen liittyy fyysinen, henkinen ja sielullinen liike sekä uudistumisen ja muutoksen kokemukset. Ihminen voi päästä hetkeksi eroon arkielämän stressistä ja kokea virkistyvänsä henkisesti. Fyysinen ponnistus on osa henkistä parantumista. Pyhiinvaellus on jokaiselle kulkijalle omanlaisensa kokonaisvaltainen kokemus. (Frey, 1998, luku Arriving At The Beginning.) Voidaankin ajatella, että pyhiinvaellus monipuolisine vaikutuksineen voi osaltaan vastata ihmisen hengellisen ja psyykkisen hyvinvoinnin tarpeisiin.

4 SAAVUTETTAVUUS

Saavutettavuus on sitä, että kaikilla ihmisillä on mahdollisuus osallistua ja olla osallisina yhteisessä toiminnassa riippumatta heidän erilaisista ominaisuuksistaan. Saavutettavuudella edistetään yhdenvertaisuutta. Vuonna 2010 julkaistiin Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010–2015, jonka mukaan kaikilla on oltava yhtäläiset mahdollisuudet toimia ja elää yhteiskunnassa. Saavutettavuus kirkossa perustuu kristilliseen ihmiskäsitykseen ja nousee kirkon teologian ytimestä. Uskottavan Kristuksen kirkon on oltava kaikille avoin. Siksi myös saavutettavuuden eteen pitää työskennellä jatkuvasti. (Suomen evankelisluterilainen kirkko, i.a., s. 7.)

Hyvästä saavutettavuudesta on kaikille hyötyä. Saavutettavuus on huomioitava pyhiinvaelluksen toimintaympäristössä ja toteuttamistavassa. Pyhiinvaellus to-

teutuu monine puolineen myös kulttuurin ilmiömaailmassa. Pyhiinvaelluksen saavutettavuuden käsitettä voikin hahmotella kulttuurin saavutettavuuden käsitteen avulla. Kulttuuritarjonnan saavutettavuus tarkoittaa osallistumisen ja osallisuuden mahdollisuutta kaikenlaisille yleisöille. Palvelun tai tapahtuman mahdollisimman helppo käytettävyys ja osallistumisen esteettömyys palvelee paitsi vammaisia, myös muita vähemmistöjä ja erityisryhmiä. Esimerkiksi kieli- ja kulttuurivähemmistöt, lapsiperheet tai ikääntyneet hyötyvät hyvästä saavutettavuudesta. (Susi, 2014, s. 11.)

Yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden periaatteen noudattaminen voi joskus vaatia erityisryhmien myönteistä erityiskohtelua, jotta ryhmän tosiasiallinen yhdenvertaisuus toteutuisi. Saavutettavuuden parantaminen voi käydä poistamalla osallistumisen esteitä. Asiakkaalla voi olla esimerkiksi aistien, liikkumiskyvyn, ymmärtämisen, keskittymisen tai käytöksen toimintarajoitteita. Yhteiskunnan rakenteisiin liittyviä saavutettavuuden esteitä voi olla esimerkiksi taloudelliset tekijät, yhteiskunnassa vallitsevat asenteet sekä päätöksenteon ja tiedottamisen epäkohdat. (Susi, 2014, s. 11.)

5 OPINNÄYTETYÖN TAUSTA, TARKOITUS JA TAVOITE

Opinnäytetyön toimeksiantaja oli Ulvilan seurakunta. Kehitysvammaistyön pastori toimi yhteyshenkilönä opinnäytetyötä koskevissa asioissa. Ulvilan seurakunta toimii Satakunnassa ja kuuluu Turun arkkhiippakuntaan sekä Porin rovastikuntaan. Ulvilan seurakunta on itsenäistynyt jo 1300-luvulla. Ulvilan seurakunnassa tehdään kehitysvammaistyötä yhteistyössä muun muassa Satakunnan hyvinvointialueen vammaispalvelujen kanssa sekä rippikoulujen osalta Porin rovastikunnan kanssa. (Ulvilan seurakunta, i.a.)

Pyhiinvaelluksen käytännön osuuden toteutimme Porin Viikinäisissä toimintakeskus Motarin piha-alueella ja ympäristössä. Motari kuuluu Satakunnan hyvinvointialueen vammaispalveluihin. Motarin asiakkaat ovat erityisen tuen tarpeessa olevia ihmisiä. Motari tarjoaa asiakkailleen monipuolista työ-, päivä-, ja viriketoimintaa. Motarilla on Porissa ja Ulvilassa viisi toimipistettä, joista yksi on liikkuva jalkautuva ulkotyöpalvelu. Viikinäisissä Motari järjestää päivätoimintaa ja tarjoaa asiakkaille elämyksiä ja kokemuksia. Siellä toiminta on yleensä pienryhmämuotoista. (Satakunnan hyvinvointialue, i.a.)

Kehitysvammaistyössä toiminnallisten menetelmien käyttö on yleistä. Motarin ohjaajan mukaan kehitysvammaistyössä toiminnallisille menetelmille, virikemateriaalille ja ohjeille on usein tarvetta. Työntekijöiden olisi helpompi järjestää matalan kynnyksen hengellistä toimintaa kehitysvammaisille asiakkaille, jos olisi valmista materiaalia, johon tukeutua. (Kristiina Kurikkala, ohjaaja, henkilökohtainen tiedonanto 13.9.2023.). Kehitysvammaisten palvelujärjestelmä toimii palveluntuottajien ja viranomaisten asettamissa kehyksissä. Kehitysvammaisen ihmisen mahdollisuudet vaikuttaa oman elämänsä järjestämiseen voivat olla vähäiset. Työntekijän tehtävä on tukea asiakasta tekemään hyviä valintoja, ja mahdollistaa asiakkaalle omannäköinen elämä. (Nyman, 2022, s. 231.)

Kehitysvammaisten henkilöiden mahdollisuudet osallistua hengelliseen toimintaan voivat myös olla rajattuja. Opinnäytetyön tarkoituksena on kehittää menetelmä, jota käyttämällä erityisryhmien kanssa työskentelevät ammattilaiset voivat järjestää pyhiinvaelluselämyksen omille asiakkailleen. Pienessä pyhiinvaelluksessa toiminnallisuus ja hengellisyys yhdistyvät matalan kynnyksen menetelmäksi, jota voidaan käyttää asiakkaiden hyväksi. Opinnäytetyön tavoite on, että pienen pyhiinvaelluksen avulla kehitysvammaisten asiakkaiden hyvinvointi, yhdenvertaisuus sekä osallisuus hengelliseen toimintaan paranisi. Opinnäytetyö on siis kehittämispainotteinen. Sen lopputuloksena on kuvaus ja arviointi pienen pyhiinvaelluksen kehittämisestä menetelmänä sekä pohdinta ja suosituksia menetelmän jatkokehittämiselle.

6 KEHITTÄMISTYÖN PROSESSI JA MENETELMÄT

6.1 Suunnittelu

Opinnäytetyön ideoinnin aloitimme alkuvuonna 2023. Teimme tiedonhakuja ja käsitteiden määrittelyä ja tutustuimme aihepiirin kirjallisuuteen. Kävimme alustavaa keskustelua toimintakeskus Motarin kanssa puhelimitse, ja he osoittivat kiinnostuksensa osallistua opinnäytetyön käytännön osuuden toteuttamiseen. Motari ehdotti, että pyytäisimme toimeksiantajaksi Ulvilan seurakuntaa, jolloin yhteistyö pyhiinvaelluksen hengellisessä aiheessa olisi luontevampaa. Otimme yhteyttä Ulvilan seurakunnan kehitysvammaistyön pastoriin, jolle esittelimme opinnäytetyön idean ja suunnitelman yleispiirteet. Teimme opinnäytetyösopimuksen Ulvilan seurakunnan kanssa. Kävimme Turun tuomiokirkossa tutustumassa pyhiinvaelluskeskukseen ja saimme sieltä henkilökunnalta opastusta, inspiraatiota ja neuvoja kirjallisen lähdemateriaalin etsimiseen.

Pohdimme pientä pyhiinvaellusta asiakastyön menetelmänä, ja pyrimme menetelmän osallistavaan kehittämiseen. Ammattikorkeakouluille ominaisena tutkimus- kehittämis- ja innovaatiotoiminnan viitekehyksenä osallistava tutkimus ja kehittäminen on usein käytetty menetelmä opinnäytetöissä. Osallistavan kehittämisen merkitys on viime vuosien aikana kasvanut tutkimus- ja kehittämistoiminnan haasteiden ja tilanteiden monimutkaistuessa. Tiedon tuottamiseen ja myönteisten muutosten tekemiseen on tarvittu yhä enemmän kaikkien asianosaisten osallistumista. (Keskitalo, 2020, s. 22.) Emme halunneet, että työssämme näkyisi vain oma näkökulmamme. Tahdoimme saada kehittämiseen monipuolisesti näkökulmia ja asiakas- ja työelämälähtöisyyttä. Halusimme sitouttaa yhteistyökumppaneita osaksi yhteistä tarinaamme osallistamalla heitä pienen pyhiinvaelluksen kehittämisen prosessiin.

Pyhiinvaelluksen toteutuksen ja palautteen keräämisen suunnittelussa osallistimme opinnäytetyön tilaajaa, Ulvilan seurakuntaa, sekä opinnäytetyön toteutuspaikkaa, toimintakeskus Motaria. Kävimme heidän kanssaan keskusteluja sähköpostitse ja puhelimitse. Meille osoitettiin Motarilta yhteyshenkilö, jonka kanssa

sovimme pienen pyhiinvaelluksen käytännön järjestelyistä. Elokuussa 2023 kävimme Motarilla tutustumassa heidän toimintaansa ja keskustelemassa pienestä pyhiinvaelluksesta. Päädyimme keskusteluissa siihen, että toteuttaisimme pienen pyhiinvaelluksen toiminnallisia rasteja sisältävänä rastiratana. Varmistimme yhteyshenkilöltä, että asiakkaat voivat vakaumuksensa puolesta osallistua kristilliselle pyhiinvaellukselle.

Motarin toiveena oli, että järjestäisimme pienen pyhiinvaelluksen juuri Porin Viikinäisten päivätoimintayksikön ympäristössä. Silloin asiakkaita ei tarvitsisi kuljettaa mihinkään, vaan he voisivat osallistua toimintaan matalalla kynnyksellä. Samalla tulisi kokeiltua, miten voisimme toteuttaa pyhiinvaelluksen Viikinäisten kaltaisessa ympäristössä eli asuinlähiön keskellä. Halusimme toimia asiakaslähtöisesti ja päätimme yhdessä, että toteutamme pyhiinvaelluksen Viikinäisissä.

Pyhiinvaelluksen käytännön toteutuksessa ja palautteen keruussa tavoitteenamme oli saada tietoa, jonka pohjalta voisimme kehittää pyhiinvaellusta menetelmänä kehitysvammaistyössä. Päätimme, että keräisimme palautetta kysymyslomakkeilla. Lomakkeet olisi helpointa kerätä heti pyhiinvaelluksen päättyessä, koska silloin asiat olisivat vielä tuoreena muistissa. Yksinkertainen paperinen lomake olisi nopea täyttää, ja sillä tavalla saisimme talteen arvokkaat mielipiteet, joita voisimme käyttää kehittämisesä ja pohdinnassa. Lomake olisi nime-tön ja tietoturvallinen, ja säilyttäisimme lomakkeet luotettavalla tavalla. Motarin henkilökunta tuntee asiakkaidensa käyttämät kommunikointitavat. He auttoivat meitä pohtimaan ja muotoilemaan kehittämisen kannalta oleellisia kysymyksiä. YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista määrittelee, että jokai-sella on oikeus sananvapauteen ja vuorovaikutukseen valitsemallaan viestintä-keinolla. (Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, 2016, 21. artikla). Halusimme saada selville vastaajien oikeat mielipiteet. Tulostimme lomakkeet valmiiksi ennen pyhiinvaellukselle lähtöä ja varasimme ryhmälle myös lyijykyniä kirjoittamista varten.

Suunnittelimme pyhiinvaellusrasteja ja keräsimme materiaaleja. Materiaalien hankintakuluja ei tullut, sillä pyhiinvaelluksella tarvittava materiaali oli helposti ke-rättävissä luonnosta. Joitakin tarvikkeita, kuten narua ja rukouskiviä lainasimme

Ulvilan seurakunnan varastosta. Otimme huomioon pyhiinvaelluksen saavutettavuuden ja esteettömyyden reitillä sekä toiminnallisilla rasteilla. Kielellinen saavutettavuus ja ymmärrettävyys tulee huomioida aina ja se korostuu entisestään asiakkaiden kanssa. Kielellinen saavutettavuus oli tärkeää myös palautteen keruun onnistumisen kannalta. Puheen piti olla selkeää, rauhallista ja ymmärrettävää. Pyhiinvaelluksella kaikilla piti olla mahdollisuus osallisuuteen. Olimme varautuneet järjestämään pienen pyhiinvaelluksen myös Motarin sisätiloissa, jos siihen olisi jouduttu esimerkiksi vaikeiden sääolosuhteiden vuoksi.

Suunnittelimme kirjallisen tiedotteen pyhiinvaellustapahtumasta sekä siihen liittyvästä vapaaehtoisesta palautteen antamisesta. (LIITE 1.). Pohdimme, kenelle ja miten suuntaisimme viestimme. Tiedotteen tuli olla asiakaslähtöinen, ja siinä tuli esitellä lyhyesti mitä, milloin ja kenen kanssa tultaisiin tekemään. Pyrimme selkeään ja saavutettavaan kieleen, ottaen huomioon myös viestin kohderyhmän. Pyrimme viestinnässämme myös eettisyyteen. Pyhiinvaellus on kristillistä hengellistä toimintaa. Toimme esille, että osallistuminen pyhiinvaellukselle on täysin vapaaehtoista. Korostimme myös palautteen antamisen vapaaehtoisuutta. Näin pyrimme kunnioittamaan asiakkaiden itsemääräämisoikeutta. Kannustimme asiakkaita kuitenkin vastaamaan palautekyselyyn, jotta saisimme kehittämisen kannalta tarpeellista palautetta.

6.2 Toteutus

Lähetimme pienestä pyhiinvaelluksesta kertovan tiedotteen (LIITE 1.) Motarille sähköpostilla. Toteutimme pienen pyhiinvaelluksen Motarin piha-alueella ja sen ympäristössä yhdessä sovittuna ajankohtana syyskuussa 2023. Kävimme tutustumassa alueeseen etukäteen, jotta saimme näkemystä rastien toteutuspaikoista. Kiersimme reitin läpi ensin itse, jotta voisimme varmistaa, että reitti on asiakkaille sopiva ja saavutettava. Toteutuspäivän aamuna teimme tarvittavat valmistelut rastipolulle ja rakensimme rastit valmiiksi asiakkaita odottamaan. Rastien tarkempi selitys on opinnäytetyön liitteenä (LIITE 2.). Rastien valmisteluun kului aikaa noin tunti.

Ohjasimme itse ryhmää pyhiinvaelluksella. Ryhmässä oli yhdeksän Motarin asiakasta ja heitä avustamassa oli kuusi Motarin työntekijää. Otimme ryhmän vastaan ja kokoonnuimme yhteiseen aloitukseen Motarin pihalle. Toivotimme ryhmän tervetulleeksi pyhiinvaellukselle. Kerroimme lyhyesti pyhiinvaelluksesta ja toiminnan tarkoituksesta, joka oli antaa aikaa itselle ja Jumalalle. Kerroimme reitistä, jotta jokainen tietäisi matkan pituuden, ja korostimme, että voimme kulkea kaikessa rauhassa. Rukoilimme yhteisen alkurukouksen ja moni asiakas laittoi käntensä ristiin. Ensimmäisen rastin pidimme heti lähtöpaikalla. Sen teemana oli kiireettömyys ja vapaus. Tämän jälkeen jatkoimme eteenpäin rastipolulla.

Sää oli puolipilvinen ja lämpötila oli noin 15 astetta. Sään puolesta ryhmä pystyi hyvin toimimaan ulkona. Pyrimme pitämään kulkuvauhdin kaikille sopivana, jotta ryhmä pysyisi hyvin koossa. Kaikki osallistujat maltoivat kulkea rauhallisessa tahdissa. Ravintokeskuksen ruoankuljetusauto saapui Motarin pihaan kesken pyhiinvaelluksen. Olimme kertoneet lähtöpaikalla ryhmälle, että lounasaika on tavalliseen aikaan, eikä pyhiinvaellus vaikuta siihen. Saapunut ruoka-auto kuitenkin aiheutti joissakin asiakkaissa hieman kiirehtimistä. Jotkut alkoivat kysellä, milloin pyhiinvaellus loppuu tai missä on seuraava rasti. Pyhiinvaelluksen aikana hälytysajoneuvo ajoi lähistöllä, niin että sireenien ääni kuului ryhmällemme hetken verran. Se sai muutaman asiakkaan pitämään pienen keskustelun toisen ihmisen hädästä. Asiakkaat pystyivät tämän jälkeen vielä keskittymään pyhiinvaelluksen tunnelmaan. Kun olimme kulkeneet kaikki rastit läpi, päätimme pyhiinvaelluksen. Ryhmältä kului aikaa noin 1,5 tuntia pyhiinvaelluksella.

6.3 Arviointi

Pienen pyhiinvaelluksen aikana pyrimme havainnoimaan ryhmän ohjaamisen sujuvuutta, osallisuuden toteutumista sekä ryhmän mielialaa. Vuorottelimme rastien vetämisessä niin, että vain toinen meistä kerrallaan ohjeisti asiakkaita. Koimme tämän olevan hyvä tapa, koska silloin asiakkaat voivat keskittyä vain yhden henkilön antamiin ohjeisiin kerrallaan. Osallistujat toimivat antamiemme ohjeiden mukaan. He näyttivät iloisilta ja tyytyväisiltä. Pyhiinvaelluksella oli hyvä ilmapiiri.

Heti pyhiinvaelluksen jälkeen keräsimme palautteen paperisilla kysymyslomakkeilla. Motarin työntekijät avustivat asiakkaita palautteen antamisessa. Työntekijät auttoivat joitakin asiakkaita merkitsemään palautelomakkeelle mielipiteen, jonka asiakas antoi suullisesti. Asiakkaiden lomakkeissa (LIITE 3.) ja työntekijöiden lomakkeissa (LIITE 4.) oli erilaiset kysymykset. Millään muulla tavalla emme yksilöineet palautetta, vaan käsittelimme kaiken palautteen anonyymina. Saadut palautelomakkeet suljimme kirjekuoreen ja säilytimme kirjekuorta lukitussa laatikossa. Kävimme yhdessä läpi palautelomakkeet ja kirjoitimme niiden perusteella kehittämissuhteita ja pohdintaa.

Asiakkaiden lomakkeessa oli ensimmäisenä kysymys ”Miltä pyhiinvaellus tuntui?” sekä kehoitus ”Näytä sormella tai ympyröi!”. Vastauksena oli vaihtoehtoina 3 erilaista kuvaa, joissa oli kuvattuna ilmeellä tunnetilat iloinen, neutraali ja surullinen. Kuvien alla oli teksti ”Tykkäsin”, ”En tiedä” ja ”En tykännyt”. Kuvat olivat mustavalkoisia Sclera-piktogrammeja, jotka otimme Papunetin kuvapankista (Papunet, 2023). Kuvia saa käyttää vapaasti epäkaupallisiin tarkoituksiin, kunhan kuvien alkuperäinen lähde on mainittu. Kuvat ovat selkeitä ja mustavalkoisena ne on helppo tulostaa kaksiväriselle lomakkeelle. Avustaja ympäröi kuvan tai asiakas ympäröi sen itsenäisesti. Lomakkeessa oli täsmentävinä kysymyksiä ”Mistä asioista tykkäsit pyhiinvaelluksella?” ja ”Mistä asioista et tykännyt pyhiinvaelluksella?”.

Kerromme seuraavaksi esimerkin palautteen keräämisestä palautelomakkeen avulla. Asiakas osoitti lomakkeen kuvista surullista ilmettä. Palautteen kerääjälle jäi vastauksesta käsitys, että pyhiinvaellus ei ollut asiakkaalle mieluisa kokemus, ja hän oli siitä syystä surullinen. Todellisuudessa asiakas pitikin pyhiinvaelluksesta. Hän olisi halunnut vielä jatkaa pyhiinvaelluksella olemista, ja sen lopettaminen sai hänet surulliseksi, joten hän osoitti surullista ilmettä. Tällaisia tilanteita pyrimme estämään varmistamalla asiakkaan todellisen mielipiteen. Palautelomakkeen täsmentävät kysymykset auttoivat tässä.

Kävimme pyhiinvaellukselle osallistuneiden kesken pienimuotoisen avoimen palauttekeskustelun toteutuksen jälkeen ja palaute oli positiivista. Pyhiinvaelluksesta tykättiin ja sen kerrottiin tekevän päivästä hyvän. Asiakkaat kysyivät meiltä, että

koska tulemme seuraavaksi. Asiakkaiden kirjallisessa palautteessa kommentoitiin pyhiinvaelluksen käytännön kokemuksia ja myös saatuja hengellisiä oivalluksia. Yksi palaute käsitteli hiljentymistä ja sitä, miten se avaa muistoja mieleen. Palautteessa kuvailtiin rukoilun kautta tehtävää Jumalan palvelemista, ja siitä saatavaa toivoa. Pyhiinvaelluksen jälkeen pohdimme myös keskenämme rastipolun toimintojen, viestinnän ja aikataulutuksen onnistumista.

Palautteen mukaan reitillä oli liikaa ruohoa, ja asfalttipäällysteellä oli parempi kulkea. Olimme suunnitelleet reitin niin, että kuljimme pääosin kovalla alustalla, ja vain yksi rasti oli nurmialueella. Kyseiselle rastille olimme tehneet ”köysisillan” kahdesta köydestä, joista toinen meni maata pitkin ja toinen oli viritetty vyötärön korkeudella. Ylempi köysi toimi ikään kuin sillan kaiteena, josta asiakas sai pitää kädellä kiinni. Tarkoituksena oli, että köysisiltaa pitkin voivat kulkea kaikki riippumatta asiakkaan tarvitsemasta apuvälineestä. Nurmialueen pohja olikin pehmeä ja liukas pyörätuolin renkaan alla, jolloin asiakas tarvitsi apua liikkumiseen. Asiakkaiden osallisuuden kokemisen kannalta olisi hyvä, että reitti olisi mahdollisimman saavutettava ja asiakkaat voisivat käyttää itsenäisen liikkumisen mahdollisuuttaan koko reitillä.

Työntekijöiden kysymyksissä painotimme menetelmän kehittämistä ja käyttöä. Lomakkeella oli seuraavat kysymykset: ”Mikä pienellä pyhiinvaelluksella oli erityisen hyvää tai onnistunutta?”, ”Mikä pienellä pyhiinvaelluksella toimi huonosti tai ei ollut onnistunutta?”, ”Miten kehittäisit pientä pyhiinvaellusta? Esim. tapahtuman järjestämistä tai toteuttamisen tapaa, rasteilla tapahtuvaa toimintaa, rastien ohjeistusta, tapahtuman hengellistä sisältöä?”, ”Haluaisitko järjestää vastaavan kaltaisen pienen pyhiinvaelluksen asiakkaille, jos saisit siihen kirjallista materiaalia ja ohjeita?”, ”Jos et, niin miksi?”, ”Muuta palautetta?”.

Työntekijöiden palautteen perusteella pyhiinvaellus oli onnistunut. Vaellus oli sopivan mittainen ja ajalliselta kestoaltaan hyvä. Rastien toiminnot olivat asiakkaille sopivia ja heidän oli helppo niihin osallistua. Saimme arvokasta palautetta myös menetelmän kehittämisen kannalta. Kuvallisen kommunikoinnin tarvetta korostettiin. Esimerkiksi asiakkaille tehty kuvaliuska toimintarastien järjestyksestä voisi

parantaa menetelmän saavutettavuutta ja asiakkaiden osallisuutta. Myös parempi ennakkotiedotus pienestä pyhiinvaelluksesta asiakkaille olisi ollut hyväksi. Olisimme voineet parantaa viestintäämme aloittamalla yhteydenpidon ja asiakkaiden tiedottamisen jo aikaisemmin, jotta asiakkailla olisi ollut enemmän aikaa valmistautua ja ennakoida tulevaa pyhiinvaellusta. Olisi ollut hyvä käydä esittämässä ja kertomassa pyhiinvaelluksesta Motarin asiakkaille aiemmin, jotta olisimme olleet heille jo tuttuja pyhiinvaelluspäivänä. Se voisi joidenkin asiakkaiden kohdalla lieventää jännitystä ja madaltaa kynnystä osallistumiselle. Tällä kertaa osa asiakkaista ei halunnut osallistua, koska he eivät tieneet, mitä odottaa. Pyhiinvaelluksen toiminnallisia rasteja ja niiden ideointia kaivattiin lisää, jotta samanlaista toimintaa voisi järjestää enemmän.

7 EETTISET NÄKÖKOHDAT JA OPINNÄYTETYÖN LUOTETTAVUUS

Opinnäytetyömme oli kehittämispainotteinen. Menetelmän kehittämisen ideointi- ja taustoitusvaiheessa keräsimme teoreettista tietoa opinnäytetyön keskeisistä aiheista. Pohjasimme suuren osan kehittämisestä kehitysvammaisalan toimijoiden osallistamiseen ja vuorovaikutukseen sekä kokeelliseen toimintaan ja siitä kerättyyn palautteeseen. Tämä lisää opinnäytetyön luotettavuutta.

Kehitysvammaiset henkilöt ovat hyvin monimuotoinen ryhmä. Heissä on erilaisia persoonia ja kehitysvammaisuus itsessäänkin on monimuotoista. Pyhiinvaelluksen järjestäjän tulee toimia asiakaslähtöisesti. Toiminnan tulisi painottua asiakkaan osallistamiseen ja yhteisen kokemuksen luomiseen. Pyhiinvaellus on jokaisen osallistujan henkilökohtainen matka ja jokaisen kokemusta pitää kunnioittaa. Matkan aikana asiakkaalle voi nousta yllättäviäkin tunteita, joihin hän ei ole ennalta varautunut. Ammattitaitoinen työntekijä ennakoii ja havainnoi, lukee tilannetta ja seuraa asiakkaan vuorovaikutusta Jotkut asiakkaat hyötyvät fyysisestä tuesta, toiset kannustuksesta ja rohkaisusta. Ohjaajan selkeä kommunikointi,

rauhallisuus ja kiireettömyys sekä riittävä ohjeistus osaltaan auttaa asiakasta selviämään ja nauttimaan pyhiinvaelluskokemuksesta. Joistakin yhteisistä säännöistä kuitenkin pyritään pitämään kiinni. Pyhiinvaelluksella kunnioitetaan ympäristöä, eikä vahingoiteta kasveja tai puita. Luontoon ei jätetä roskaa tai muuta sinne kuulumatonta.

Pyhiinvaellus on monimuotoinen ilmiö, ja sellaisena se voi vastata joustavasti erilaisten asiakkaiden tarpeisiin. Pyhiinvaellukselle osallistuminen voi tarjota asiakkaille hengellisen, sosiaalisen ja kulttuurillisen ulottuvuuden sekä luontoyhteyden voimaannuttavia ja kuntouttavia vaikutuksia. Pyhiinvaellus ei suinkaan ole epäonnistunut, vaikka asiakas ei kokisi pyhän kohtaamista tai muita voimakkaita hengellisiä kokemuksia. Silloin pyhiinvaelluksen muut ulottuvuudet ovat voineet toimia paremmin. Kaikkien ei tarvitse osallistua kaikkiin toimintoihin vaelluksen aikana, vaan eri toiminnot ovat mahdollisuuksia, joita tarjotaan asiakkaille. Pyhiinvaellus ei saisi olla asiakkaan kannalta suoritus, jonka onnistumista pitäisi arvioida ja analysoida kovin syvällisesti.

Pienelle pyhiinvaellukselle osallistuneet asiakkaat ja työntekijät päättivät itse, antavatko palautetta. Päätös osallistumisesta kuului asiakkaan itsemääräämisoikeuteen. Palautelomakkeet olivat anonyymeja, eikä niissä kysytty kenenkään henkilötietoja, nimeä, sukupuolta tai ikää. Vastauksia ei voinut yhdistää kehenkään henkilöön. Suljimme täytetyt lomakkeet kirjekuoreen kuljetusta varten ja säilytimme niitä lukitussa laatikossa, kunnes käytimme niiden sisältämiä tietoja opinnäytetyön raportoinnissa ja kehittämistyössä. Tämän jälkeen tuhosimme palautepaperit luotettavalla tavalla hävittämällä ne tietosuojajätteenä. Kerroimme myös, että ilmoitamme Motarille, mistä valmis opinnäytetyö on saatavilla, jotta he voivat halutessaan tutustua siihen tarkemmin.

Ennen kuin pyhiinvaellus alkoi, Motarin henkilökunta varmisti asiakkailtaan suostumuksen osallistua pyhiinvaellukselle, johon sisältyi kristillistä hengellistä toimintaa. Suostumus varmistettiin asiakkaille sopivaa kommunikointitapaa käyttäen. Osa asiakkaista käytti puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointitapoja. Opinnäytetyön tekijöiltä ei voi odottaa kaikkien asiakkaiden ja heidän erityistar-

peidensa syvällistä tuntemista. Motarin henkilökunta oli avainasemassa asiakkaiden ohjaamisessa ja heidän kanssaan kommunikoinnissa, koska heille asiakkaat olivat tuttuja jo entuudestaan. Pyhiinvaelluksella ja toimintarasteilla Motarin työntekijät auttoivat asiakkaiden turvallisuuden varmistamisessa ja osallisuuden toteutumisessa. Näin pyrimme varmistamaan pienen pyhiinvaelluksen eettisyyden sekä mahdollistamaan asiakkaille myönteisen kokemuksen toteutumisen.

Satakunnan hyvinvointialueen opinnäytetöitä koskevan ohjeen mukaan asiakkaiden ja työntekijöiden palautteen keruuseen tarvitaan tutkimuslupa. Tutkimuslupaa haimme Satakunnan hyvinvointialueelta ohjeen määräämstä sähköpostiosoitteesta. Sairaanhoidopiirit lakkasivat toimimasta vuoden 2023 alussa, kun Suomessa tapahtuneen sote-alan uudistuksen myötä siirryttiin hyvinvointialuemalliin. Satakunnan hyvinvointialueen tutkimusluvan hakemisesta sen saamiseen kului kuusi viikkoa, mitä pidimme suhteellisen pitkänä aikana. Arvioimme mukaan siirtymä sairaanhoidopiiristä hyvinvointialueeseen on voinut aiheuttaa haasteita sujuvalle tutkimuslupaprosessille.

8 POHDINTA

Valitsimme opinnäytetyömme aiheeksi pyhiinvaelluksen, koska se oli molempia kiinnostava ja innostava aihe. Pyhiinvaelluksessa yhdistyy monta eri teemaa, kuten historia, luonto, kulttuuri ja hengellinen kasvu. Koimme, että pyhiinvaelluksen avulla voisimme kohentaa myös kehitysvammaisten hyvinvointia. Mielestämme kehitysvammaiset ryhmänä ovat jääneet hieman syrjään hengellisen elämän alueella. Aloimme innokkaina ideoida opinnäytetyön toteuttamista. Alussa työn rajaaminen olikin haastavaa, koska ideoita oli niin paljon ja työ tuntui rönsyilevän eri suuntiin. Opinnäytetyö edistyi huomattavasti, kun saimme yhteistyökumppanit mukaan prosessiin. Silloin saimme opinnäytetyöllemme työelämän tarpeisiin perustuvia suuntaviivoja.

Opinnäytetyön tekijöinä keskinäinen yhteistyömme sujui koko opinnäytetyön prosessin ajan hyvänä, innostavana ja luottamuksellisena. Välillämme vallitsi kuunteleva ja keskustelevalta ilmapiiri. Tapasimme sekä kasvotusten että etäyhteyksin. Opinnäytetyöprosessi kasvatti meitä ammatillisesti ja myös ihmisinä. Meidän piti säilyttää kärsivällisyytemme epävarmassa tilanteessa, kun odotimme tutkimuslupaa. Saimme kokemusta siitä, miten tehdä monivaiheinen työ moniammatillisessa ympäristössä. Opimme paljon pyhiinvaelluksen historiasta ja myös sen monipuolisista mahdollisuuksista nykypäivänä. Yhteistyökumppaneiden kanssa tehty yhteistyö kasvatti kunnioitusta heidän työtään kohtaan. Vammaispalveluiden asiakkaiden ja työntekijöiden panos oli ensiarvoisen tärkeä. Ilman heidän osallisuuttaan ja palautettaan olisi kehittämistyömme jäänyt yksipuoliseksi ja ulkokohtaiseksi.

Pienen pyhiinvaelluksen käytännön toteutuksesta saamassamme palautteessa korostettiin ennakoinnin tärkeyttä. Saimme tästä palautteesta ajatuksen, että ennen pyhiinvaellusta asiakkaille voisi tarjota ennakoivia tehtäviä. Niihin voisi kuulua pienen pyhiinvaelluksen toimintarasteilla tarvittavien materiaalien, kuten esimerkiksi rukouskivien, valmistamista. Menetelmää voisi kehittää myös ideoimalla ja tekemällä lisää tehtäviä pienen pyhiinvaelluksen toimintarasteille. Rastikohtaisesti voisi tehdä ohjekortit, joissa voisi olla sanallinen ja kuvallinen ohje sekä luettava Raamatunkohta. Saavutettavuutta lisäisi kortissa oleva QR-koodi, jonka avulla aukeaisi Raamatunkohta luettuna. Myös rastilla mahdollisesti laulettavan laulun sanat voisi olla kortilla kirjoitettuna ja laulu voisi olla kuunneltavissa QR-koodin kautta kuunneltavana. Tapahtumasta kertovan tiedotteen yhteyteen voisi myös liittää laulun sanat, jolloin osallistujat voisivat harjoitella laulua etukäteen. Työntekijöille suunnattu kirjallinen opas erityisryhmien pyhiinvaelluksesta voisi olla tarpeellinen. Tällainen opas voisi etenkin sähköisessä muodossa olla esimerkiksi kirkon kanavien kautta laajasti saatavilla. Oppaalla voisi olla valtakunnallinen vaikutus, ja eri kielille käännettynä vaikutusta myös kansainvälisesti.

Opinnäytetyö hyödyttää osaltaan pyhiinvaellustoiminnan kehittämisessä niin Sosiaalipalveluita kuin seurakuntaakin. Pieni pyhiinvaellus voi täydentää kehitysvammaistyön toiminnallisten menetelmien valikoimaa. Menetelmä voi sopia kehi-

tysvammaisten lisäksi muillekin erityisryhmille. Sosiaalialan työntekijät voivat soveltaa menetelmää sopivaksi omille asiakasryhmilleen eri toimintaympäristöissä. Pieni pyhiinvaellus voidaan toteuttaa luonnon ympäristössä, yksikön pihalla tai vaikka sisätiloissa. Sen järjestämiseen ei tarvita kovin paljon aikaa ja muita resursseja. Se voidaan toteuttaa matalalla kynnyksellä ja pyhiinvaelluksen yksinkertaisuutta korostavaa henkeä noudattaen. Asiakkaille pieni pyhiinvaellus voi olla kuntouttava sekä hyvinvointia ja osallisuutta vahvistava kokemus. Pyhiinvaellukselle osallistuminen voi antaa työntekijöille virikkeitä vastaavien toimintojen suunnitteluun ja järjestämiseen. Opinnäytetyössämme syntyvä toiminnallisten rastien kirjallinen ja fyysinen materiaali jää yhteistyökumppaneidemme käytettäväksi. Opinnäytetyö on nähtävissä yhtenä pienenä osana laajempaa hengellistä kehitystä yhteiskunnassa. Pienessä pyhiinvaelluksessa on kehitettävää vielä opinnäytetyön jälkeenkin.

LÄHTEET

- Aalto, I., Papinaho, A., Riihihuhta, L., & Torkki, U. (2022). *Valo askeleillani — Pyhiinvaelluksella Suomessa*. Kirjapaja.
- Arvio, M. (2022). Kehitysvammakäsite. Teoksessa M. Arvio, S. Aaltonen, & J. Lähdetie (toim.), *Kehitysvammainen potilaana* (3. p., s. 12–18). Duodecim.
- Frey, N. (1998). *Pilgrim Stories: On and off the Road to Santiago, Journeys along an Ancient Way in Modern Spain*. University of California Press.
- Jansa, K. (2011). Pyhiinvaelluksen taustakartoitusta. Teoksessa K. Jansa (toim.), *Pyhiinvaellus* (s. 10–53). Lasten Keskus.
- Keskitalo, E. (2020). Osallistavan tutkimuksen ja kehittämisen teoreettisia ja menetelmällisiä lähtökohtia. Teoksessa J. Helminen (toim.) *Näkökulmia osallistavaan tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoimintaan*. (s. 21–35). (Diak työelämä 18). Diakonia-ammattikorkeakoulu.
<https://um.fi/URN:ISBN:978-952-493-348-3>
- Kirkkohallitus. (2019). *Aktiivisesti osallinen. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien sopimuksen kirkon toimintaohjelma 2019–2024*. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 81 [Opas]. Saatavilla 22.10.2023
<https://evl.fi/plus/wp-content/uploads/sites/3/2023/05/Aktiivisesti-osallinen-suomi.pdf>
- Kuusi, R. (2016). *Kirkko kaikille ja kaikkien kirkko. Vammaisuus sosiaalisena ilmiönä ja teologisena kysymyksenä* [Ylempi pastoraalitutkinto, Ev.lut.kirkko] <https://evl.fi/documents/1327140/39227522/Vammaisuus+sosiaalisena+ilmi%C3%B6n%C3%A4+ja+teologisena+kysymyksen%C3%A4+18082016.pdf/6d514c48-e25d-0872-7931-af3cb9714047?t=1533906222000>
- Lindström, H-E. (2020). *Pilgrimens sju nyckelord*. Libris, Örebro.
- Mikaelsson, L. (2012). Pilgrimage as post-secular therapy. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis*, 24. 259–273.
<https://doi.org/10.30674/scripta.67418>

- Nyman, M. (2022). Kehitysvammaisen kuntoutus. Teoksessa M. Arvio, S. Aaltonen, & J. Lähdetie (toim.), *Kehitysvammaisen potilaana* (3. p., s. 216–232). Duodecim.
- Papunet. (30.8.2023). *Kuvapankki*. <https://papunet.net/materiaalia/kuvapankki>
- PyhiinvaellusSuomi. (i.a.-a). *Materiaalipankki. Rukousmateriaali*. Saatavilla 12.8.2023 https://pyhiinvaellusSuomi.fi/wp-content/uploads/2022/05/Viestipyhiinvaellus_valmis_nettiluokkeama_72.pdf
- PyhiinvaellusSuomi. (i.a.-b). *Tietoa. Pyhiinvaellus on matka*. saatavilla 12.8.2023 <https://pyhiinvaellusSuomi.fi/tietoa/>
- PyhiinvaellusSuomi. (i.a.-c). *Tietoa. Pyhiinvaelluksen avainsanat*. Saatavilla 2.9.2023 <https://pyhiinvaellusSuomi.fi/tietoa/pyhiinvaelluksen-avainsanat/>
- PyhiinvaellusSuomi. (i.a.-d). *Reitit*. Saatavilla 19.11.2023. <https://pyhiinvaellusSuomi.fi/pyhiinvaellus-reitit-suomessa/>
- Raamattu. (1992). Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Kirjapaja.
- Satakunnan hyvinvointialue. (i.a.). *Motari*. Saatavilla 21.10.2023 <https://satakunnanhyvinvointialue.fi/palvelut/vammaispalvelut/vammaisten-asumisen-ja-paivaaikainen-toiminta/motari/>
- Suomen evankelisluterilainen kirkko. (2012) *Saavu – Kirkon saavutettavuusohjelma. Suomen ev.-lut. kirkon Kirkkohallituksen julkaisuja 2012* [Ohjelma]. Saatavilla 14.8.2023 <https://evl.fi/documents/1327140/39227522/Kirkon+saavutettavuusohjelma.pdf/6179e385-77b4-3382-3cd1-710651ae36c1?t=1620279620249>
- Suomen evankelisluterilainen kirkko. *Kasvua katsomuksesta. Työpäivä pyhiinvaelluksena*. Saatavilla 8.9.2023. <https://evl.fi/kasvuakatsomuksesta/tutustu-ja-toteuta/luonto-ja-mieli/pyhiinvaellusmateriaalia/tyopaiva-pyhiinvaelluksena>
- Susi, E. (2014). Saavutettavan ja moninaisen kulttuurin Pori. Teoksessa K. Karinharju, & S. Vuorsola (toim.), *Esteettömyys edellä: Näin toteutettiin tapahtuma kaikille* (s. 9–15). (Sarja D, Muut julkaisut 6/2014). Satakunnan ammattikorkeakoulu.

World Health Organization. (2020). *Basic Documents* [Perustamisasiakirja].

Saatavilla 18.11.2023 https://apps.who.int/gb/bd/pdf_files/BD_49th-en.pdf

Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, 13.12.2006. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2

LIITE 1. Tiedote pyhiinvaelluksesta ja palautekyselystä osallistujille

Pieni pyhiinvaellus

Hei!

Opiskelijat Pekka ja Kirsi ohjaavat Motarin väelle pienen pyhiinvaelluksen **maanantaina 18.9.2023 klo 9**. Pyhiinvaellus kestää enintään kaksi tuntia. Voit itse päättää, osallistutko pyhiinvaellukselle.

Pyhiinvaelluksella kävelet ryhmän mukana Motarin pihassa. Välillä pysähdyt Pekan ja Kirsin tekemille rasteille. Joillakin rasteilla voimme vain ajatella, rukoilla tai olla ihan hiljaa. Joillakin rasteilla on kivoja tehtäviä.

Pyhiinvaelluksen jälkeen kysymme sinulta, mitä tykkäsit siitä. Vastaaminen on vapaaehtoista. Kenenkään nimiä tai muita asioita ei kysytä. Voit itse päättää, mitä haluat kertoa. Kaikilla asiakkailta ja työntekijöillä on mahdollisuus kertoa mielipiteensä. Pekka ja Kirsi keräävät kaikki vastaukset ja käyttävät niitä koulutehtävässään. Vastausten avulla Pekka ja Kirsi voivat tehdä vielä parempia pyhiinvaelluksia asiakkaille.

Tervetuloa pyhiinvaellukselle!

LIITE 2. Pyhiinvaellusrastit

Kiireettömyys / Vapaus – rasti

Tämä rasti aloittaa pyhiinvaelluksen. Rastiin on yhdistetty pyhiinvaelluksen avainsanat kiireettömyys ja vapaus. Pyhiinvaelluksen tarkoituksena on antaa lepoa niin mielelle kuin sielulle sekä antaa aikaa Jumalalle. Tällä matkalla kuljetaan rauhalliseen tahtiin, hieman viipyillen sekä kuunnellaan, mitä omalle mielelle ja keholle kuuluu tänään. Saadaan kulkea vapaana luonnossa, luontoa kunnioittaen ja siitä nauttien. Hitaasti kulkien huomaamme ympärillämme paljon sellaista, mitä emme arjen kiireessä ehdi huomaamaan. Samalla huomaamme, miten kehomme ja mielemme rentoutuu. Ennen lähtöämme rukoilemme alkurukouksen meidän matkallemme:

“Hyvä Jumala. Siunaa tämä maa jalkojeni alla. Siunaa polku, jota lähdemme kulkemaan. Siunaa sydämeni, kaikki tunteet, joita tunnen. Siunaa myös ne tunteet, jotka olen sydämeeni kätkenyt. Anna minulle valoa ja toivoa sekä rohkeutta. Jumala, minä kiitän sinua tästä tulevasta matkastani sekä kanssa kulkijoistani. Aamen.” (German ja Murto, 2023.)

Hiljaisuus – rasti

Rastin aiheena on pyhiinvaelluksen avainsana: hiljaisuus. Hiljaisuudessa kuulee ja näkee paljon sellaista, mitä ei normaalisti kuule tai mihin ei kiinnitä huomiota. Nyt on aika pysähtyä ja kuunnella, minkälaisia ääniä ympäriltä kuuluu. Halutesaan voi nojata puuhun, istua kannolle tai tunnustella luonnossa olevia oksia, lehtiä ja kasveja. Voi myös sulkea silmänsä pieneksi hetkeksi. Hetken hiljaisuuden jälkeen voi sanoa ääneen, miltä hiljaisuus tuntui ja kuuluiko uusia ääniä. Ennen matkan jatkumista, luetaan vielä pieni teksti Raamatusta, Psalmista 62:

“Jumalaa yksin, minun sieluni hiljaisuudessa odottaa. Häneltä tulee minulle apu. Hän on yksin minun kallioni. Minun apuni ja turvani. En minä suuresti horju.” (Raamattu, 1992, Psalmi 62:2–3).

Hengellisyys – rasti

Pyhiinvaelluksen avainsana hengellisyys vie tällä vaelluksella rukouskivialttarin äärellä. Alttarilla on risti, vesimalja sekä erivärisiä kiviä omissa astioissaan. Näitä kiviä kutsutaan rukouskiviksi. Tällä rastilla voi rukoilla eri asioiden puolesta rukouskivien avulla.

Rukouskiviä on kuusi eri väriä, joista jokaisella on oma aiheensa: vihreä - toivo, keltainen - jokapäiväinen arki, sininen - minä, musta – suru ja murhe, punainen – rakkaus ja ilo, valkoinen/kirkas - oma rukous. Lopuksi luemme Raamatusta 1. Pietarin kirjeestä:

“Heittäkää kaikki murheenne Hänen kannettavakseen, Hän pitää teistä huolen.” (Raamattu, 1992, 1.Pietarin kirje 5:7).

Jakaminen / Yksinkertaisuus – rasti

Pyhiinvaelluksen avainsanat jakaminen ja yksinkertaisuus yhdistyvät tällä rastilla. Jakaminen, rakennetaan yhdessä yhteinen Jerusalemi luonnosta löytyvillä materiaaleilla. Yksinkertaisuus, luonto antaa meille tarvittavat materiaalit. Kävyt, kepit, kivet.

Tällä rastilla on maahan kiinnitetty Jerusalemin eli labyrintin ääriviivat kirkkaan värisillä naruilla valmiiksi, jotta rakentaminen on helpompaa ja siinä on jo valmiiksi huomioitu kulkureitin riittävä leveys. Tarkoituksena on, että kaikki saavat osallistua ja olla osallisina.

Jokainen ottaa laatikosta haluamansa materiaalin ja käy laittamassa valitsemaansa kohtaan köysien päälle. Yhdessä rakentamalla saamme olla luomassa jotain uutta ja jakaa rakentamisen iloa toisillemme. Ennen kuin kuljetaan Jerusalemin läpi, luetaan Raamatusta Psalmit teksti:

“Herra, sinä olet minut tutkinut. Sinä tunnet minut. Missä olenkin, minne menenkin. Sen sinä tiedät. Jo kaukaa sinä näet aikeeni.”
(Raamattu, 1992, Psalmi 139:1–2).

Jerusalemin läpi kuljettua keskustellaan lyhyesti tunnelmista ”matkalta”.

Huolettomuus – rasti

Pyhiinvaelluksen avainsanoista huolettomuus kertoo siitä, että on vapaa huolista ja murheista. Tämä rasti on matkan viimeinen ja puhutaan siitä, että olemme saaneet matkan aikana rukoilla eri asioiden puolesta, hiljentyä ja saaneet kulkea Jumalan luomassa kauniissa luonnossa. Pohditaan yhdessä, onko olo nyt levollisempi ja mieli keveämpi ja virkeämpi kuin ennen matkalle lähtöä. Puhutaan myös siitä, miten Jumala pitää huolen luonnosta ja meistä kaikista.

Kuljetaan vielä köysisillan kautta. Köysisilta koostuu kahdesta köydestä, toinen on kiinnitetty maahan niin, että sen päältä on turvallista kulkea ja toinen kahden puun välissä, vyötärön korkeudella, ikään kuin sillan kaiteena. Päästyämme sillan yli, laulamme lopuksi virren Jumalan kämmenellä, virsi 499 virsikirjassa:

“Jumalan kämmenellä, ei pelkää lintunen. Jumalan kämmenellä ei pelkää ihminen. Kaikille tilaa riittää, kaikille paikkoja on. Jumalan kämmenellä ei kukaan ole turvaton.

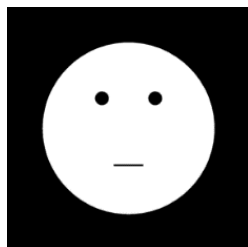
Jumala meitä kutsuu nyt suojaan turvaisaan. Jumala meitä kutsuu ja kantaa voimallaan. Milloinkaan ei hän hylkää, lastensa kanssa hän on. Jumalan kämmenellä ei kukaan ole turvaton. (Virsi i.a.).

LIITE 3. Palautelomake pyhiinvaellukselle osallistuneelle asiakkaalle

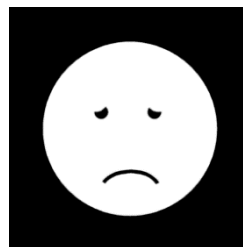
1. Miltä pyhiinvaellus tuntui? Näytä sormella tai ympyröi!

TYKKÄSIN

EN TIEDÄ

EN TYKÄNNYT

2. Mistä asioista tykkäsit pyhiinvaelluksella?

---

3. Mistä asioista et tykännyt pyhiinvaelluksella?

Kuvat: Papunetin kuvapankki, papunet.net, Sclera

LIITE 4. Palautelomake pyhiinvaellukselle osallistuneelle työntekijälle

1. Mikä pienellä pyhiinvaelluksella toimi huonosti tai ei onnistunut?

---

2. Miten kehittäisit pientä pyhiinvaellusta? Esim. tapahtuman järjestämistä ja viestintää, toteuttamisen tapaa, rasteilla tapahtuvaa toimintaa, rastien ohjeistusta, tapahtuman hengellistä sisältöä?

---

3. Haluaisitko järjestää omanlaisen pienen pyhiinvaelluksen asiakkaille, jos saisit siihen kirjallista materiaalia ja ohjeita? Mihin asiaan erityisesti haluaisit ohjeita?

---

4. Jos vastasit edelliseen kohtaan ei, kerro, miksi et haluaisi järjestää pientä pyhiinvaellusta?

---

5. Muuta palautetta?
